

Vrijedan doprinos istraživanju gradišćanskih govora

(Peter Houtzagers, *The Kajkavian Dialect of Hidegség and Fertőhomok*, Studies in Slavic and General Linguistics, volume 27, Amsterdam – Atlanta 1999, 343 str.)

U nizu radova koje su nizozemski istraživači (Vermeer, Kalsbeek i dr.) posvetili našim narodnim govorima dobili smo još jedan veoma vrijedan rad Petera Houtzagera. Riječ je o monografiji *The Kajkavian Dialect of Hidegség and Fertőhomok* (u prijevodu: *Kajkavski dijalekt Vedešina i Umoka*) koja je izašla 1999. godine u Amsterdamu. Knjiga predstavlja sinkronijski opis dvaju mjesta, Vedešina i Umoka, koji se nalaze na sjeverozapadu Mađarske, nedaleko od Soprona, u kontaktu su s gradišćanskim čakavskim govorima, a okruženi mađarskim i njemačkim jezikom. Navedena mjesta pripadaju kajkavskoj skupini hrvatskoga jezika, a između ostaloga, hrvatskim se dijalektima govori još u osamdesetak sela duž austrijsko-mađarske granice. Sintetiziranjem građe koja je prikupljena na temelju nekoliko dvo-/trotjednih terenskih istraživanja tijekom 1985, 1988, 1990. i 1994. u Hi i Fe nastala je Houtzagersova monografija. Autor je u dijalektološkom istraživanju upitnikom obuhvatio dvadesetak informanata koji su rođeni između 1900. i 1935. godine. Bogatim fonetskim materijalom s četrdesetak sati snimljenoga govora u Hi i Fe autor je dobio građu za iscrpan opis navedenih govora na svim jezičnim razinama.

Četiri geografske karte koje prikazuju smještaj Hidegséga, Fertőhomoka, Velike i Međuriča i njihove okolice, kao i hrvatske

dijalekte u austrijskoj provinciji Burgenlandu (Gradišću), autor objavljuje na početku monografije. Nadalje se u knjizi ističe da su govori Hi i Fe unutar kajkavskoga dijalekta jedinstveni po tomu što predstavljaju jedine živeće kajkavske govore koji su odijeljeni od svoga prvobitnog okruženja na početku 16. stoljeća, a ujedno postoje indicije da je prvobitno okruženje bilo smješteno istočnije od prostora na kojem se danas nalaze kajkavski govori. Prisutnost hrvatske manjine u Gradišću povezana je s migracijama na Balkanu tijekom 15. st. koje su bile uzrokovane otomanskom invazijom. Od nekoliko teorija o podrijetlu stanovnika Hi i Fe najraširenija je tzv. "teorija Velike" prema kojoj su preci hrvatskoga življa Hi i Fe iz okolice Velike i Međuriča u Slavoniji. Međutim, najveći nedostatak spomenute teorije jest u tome što nema direktne povezanosti između Velike i Međuriča na jednoj i Hi i Fe na drugoj strani.

Ranija istraživanja govora Hi i Fe proveo je Stjepan Ivšić 1932. i 1933. godine. Ivšić zaključuje da je kajkavski govor u Vedešinu i Umoku pravi kajkavski govor s nekim osobinama sjeveroistočnih kajkavskih govora. Ivšić smatra da su govori Hi i Fe dragocjeni dokaz nekadašnjih granica kajkavskoga govora u Slavoniji, ukoliko su stanovnici potomci nekadašnjih bjegunaca iz novskoga sreza zapadno od Gradiške. Većina stanovnika vjerojatno dolazi iz Velike i Međuriča što dokazuje akcenatskim sustavom. Navedene govore Ivšić svrstava u skupinu I–7 koja nema dugouzlaznog naglaska, a po refleksu *jata* oni se naslanjaju na pojedine međimurske i prekomurske govore. Pavle Ivić iznio je tezu da se u Hi i Fe stanovništvo smatra hrvatskim, ali da govor pripada "istočnoslovenačkom" tipu.

Polazeći od Ivićeve teze da su govori Hi i Fe slovenski Rudolf Kolarić poriče njihovo hrvatsko podrijetlo. Ivan Brabec tvrdi da stanovnici Hi i Fe nisu kajkavci, nego miješano hrvatsko stanovništvo Like, Pokuplja i kajkavske Slavonije. Ivan Mokuter ispitaio je govor Umoka za *Općeslavenski lingvistički atlas*, a na temelju toga Dalibor Brozović i Josip Lisac izrađuju fonološki opis govora Umoka (OLA 153). Mijo Lončarić drži da je riječ o govoru koji nastaje kao posljedica miješanja među kajkavcima iz Velike i Međuricha i sjeveroistočnih kajkavaca, pretpostavljajući da su emigranti iz Velike i Međuricha na putu do Gradišća prolazili kroz Međimurje, gdje im se pridružio stanovit broj Međimuraca. Prema Lončarićevu istraživanju iz 1991. tek je Houtzagers utvrdio pravo stanje govora Hi i Fe. Houtzagersovo istraživanje pokazalo je da su bili u pravu oni istraživači koji su upućivali na akcentatske i vokalske sličnosti navedenih govora s Međimurjem (Ivšić, Ivić, Lončarić), iako on sam tu vezu ne ističe.

Houtzagers je prikupljenu građu podijelio u sedam poglavlja: 1. Uvod, 2. Fonologija, 3. Imenice, 4. Zamjenice i brojevi, 5. Pridjev, 6. Glagol, 7. Sintaksa. Na taj način možemo steći uvid u fonološku, morfološku, sintaktičku i leksičku razinu govora Hi i Fe.

Na fonološkoj razini zanimljiv je vokalski sustav Hi i Fe koji se izvodi iz protokajkavskoga vokalskog sustava koji predlaže Ivić i Vermeer. Taj je govor sličan međimurskom kajkavskom govoru. Houtzagers primjećuje da dolazi do duljenja kratkoga novog akuta u *zēlēni, kōlē* i da nema novog cirkumfleksa u *rēžēm, mlīnar*. Autor utvrđuje da u Hi i Fe postoji opreka po kvantiteti, a ona je relevantna u

naglašenom slogu. Lončarić je, polazeći od činjenice da je akcentuacija prethodna faza međimurske akcentuacije u kojoj kvantiteta nije relevantna, pretpostavio da je u Hi i Fe ukinuta opreka po kvantiteti. Problem je u tome što u većini riječi opreka po kvantiteti ne postoji, tj. pretpostavljeni oštri dugi naglasak može se realizirati kratko, a pretpostavljeni oštri kratki može se realizirati dugo, pronađena su samo četiri minimalna para koja potvrđuju da opreka po kvantiteti može biti relevantna, a to su: *dēla* 'radi' 3. jd. prez. ~ *dēla* 'dijela' Gjd., *dā* ~ *dā* 'daje', 3. jd. prez., *gōst* ~ *gōst* 'gust' pridj., *tū* ~ *tū* zamj. Ajd.

Na kraju knjige nalazi se tridesetak stranica teksta na navedenim govorima. Tekst *Priča o Marku* pripada govoru Hi, a tekst *Život u stara vremena* govoru Fe. Oba su teksta snimljena 1988. godine. Bogat leksički fond prikazan je na kraju knjige rječnikom od 113 stranica.

Današnji je govor u Hi i Fe u izumiranju. Nekad je u crkvi službeni jezik bio mađarski, uz latinski, a samo se kod kuće govorilo na hrvatskom. Danas generacije rođene 1970. i nakon te godine govore isključivo mađarski. Razlog su tomu mediji, škola, mobilnost ljudi i miješani brakovi.

Ova knjiga namijenjena je uskom krugu čitatelja, prvenstveno dijalektolozima kao i onima koje zanima proučavanje gradišćanskih kajkavskih govora. Djelo nudi potpunu sliku dvaju kajkavskih govora u Mađarskoj i ujedno pomaže iznošenju relevantnih zaključaka o sličnosti hrvatskih govora u Mađarskoj s kajkavskim govorima u Hrvatskoj i o podrijetlu kajkavskih govora u Mađarskoj. Houtzagersova monografija prinos je rekonstrukciji povijesnoga razvoja kajkavskog narječja

i slike predmigracijskoga hrvatskoga jezičnog prostora, a njezino značenje upotpunjuje i činjenica što se njome opisuje i čuva autentičan govor mjesta Hi i Fe od prijetećega zaborava ili nestanka.

Martina Đidara

Jezična raznolikost kao baština čovječanstva

(Claude Hagège: *Halte à la mort des langues*, Odile Jacob, Paris 2000, 402 str.)

Koncem 2000. godine izdavačka kuća Odile Jacob objavila je knjigu *Halte à la mort des langues* francuskoga jezikoslovca Claude Hagègea. U nepune tri godine knjiga je prevedena na tri jezika i ne prestaje buditi pozornost kako stručne tako i cjelokupne svjetske javnosti. Problem izumiranja jezika nikad nije bio aktualniji, pa je i prva godina novoga tisućljeća bila proglašena europskom godinom jezika, a odnedavna se u veljači obilježava i dan materinskoga jezika. U takvim okolnostima Hagègeova knjiga ima posebno značenje, tim više jer dolazi od stručnjaka koji čitav niz godina svojim radovima obogaćuje svjetsko jezikoslovlje: profesor je teorijskoga jezikoslovlja na Collège de Franceu, autor je velikoga broja knjiga o teorijskim pitanjima jezika i o različitim jezicima koje je ponesen strašću istraživača proučavao na područjima od Tihoga Oceana do Afrike, od Sibira do Latinske Amerike. U zadnje vrijeme gotovo

je obuzet plemenitim ciljem očuvanja ugroženih jezika, pa stoga o tome progovara vrlo živo i zauzeto.

Knjiga se sastoji od tri velika dijela: *Les langues et la vie* ("Jezici i život"), *Les langues et la mort* ("Jezici i smrt"), *Les langues et la résurrection* ("Jezici i uskrsnuće"). U prvome dijelu autor jezike smatra živim vrstama, ali naravno ne doslovno, već metaforički: jezici su životna vrela ljudskih zajednica, jezici se rađaju i umiru s njima. Jezici se mijenjaju, prilagođavaju, osiromašuju, obogaćuju. Od života imaju neočekivane crte, sjaj, zamke, različitost. Od života imaju uporan instinkt za trajnošću, zato što, čak i ako umiru pojedinačno, oni ne prestaju postojati kao cjelina. Kao duše bez granica i bez obrisu, jezici su odrazi beskonačnosti. U kritičkome preispitivanju vitalističkih načela u jezikoslovlju XIX. stoljeća Hagège se osobito zadržava na teorijama C. Darwina, A. Schleichera i H.-J. Chavéea, a posebno poglavlje posvećuje, dakako, Saussureovoj opoziciji *langue/parole*. Iz temeljne dihotomije strukturalizma Hagège zaključuje da živjeti i postojati u slučaju jezika nije isto: uska povezanost između jezika i govora vrijedi za jezike koji su živi, ali jezik koji se više ne govori ne prestaje postojati ako te povezanosti nema. Dakle, takozvani mrtvi jezik samo je jezik koji je izgubio govor. Jezici su virtualni sustavi čije djelovanje započinje u trenutku kada ih pretočimo u riječi, ali oni isto tako ne moraju biti pretočeni u riječi da bi postojali. Nijedna živa vrsta nema takvu dvostruku prirodu. Autor se zatim osvrće na neke od uzroka izumiranja riječi odnosno njihova značenja, pa tako govori o ekonomskim i socijalnim promjenama, tabuima (eufemizmima), promjeni značenja, izdvajanju riječi iz se-